

Hugo Claus. In Memoriam

door Mischa de Vreede

Zo zoetgevooid als Vlaamse vrouwen kunnen klinken... Ik hoorde er een op de radio praten over een tentoonstelling in Antwerpen; ik had wat anders te doen, maar met haar stemgeluid hield ze me bij zich. Het ging over ene Jan Cox. O ja! dacht ik en terwijl die Vlaamse vrouw me nog van alles aan het vertellen was – in het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, tot 16 juni –, haalde ik *De dagboekschilderijen van Jan Cox*, door Phil Mertens uit de kast. En ik trof – toevallig? – bijna meteen op bladzijde 139 een dubbelportret: *Hugo Claus en ik* staat er onder; 1955. De 'ik', Jan Cox dus, had zich van het leven beroofd door zich door het hoofd te schieten. De figuur van wie ik het onverwisselbare silhouet al herkend had, was, zo hoorde ik even later door dezelfde radio, zojuist overleden. Net als Cox op een voorzien want zelfgekozen tijdstip, maar op een bij hem passende wijze: Claus was als een vorst vertrokken.

Jan Cox overleed in 1980 in de nacht van 7 op 8 oktober; op 8 november werd er volgens plan in de galerie De Zwarte Panter de tentoonstelling *Jan Cox: De Martelgang* geopend. Hij was een ongelukkig mens: manisch depressief, zich miskend voelend en schuldig vanwege het mislukken van zijn huwelijk. Eenzaam te midden van wie zijn geestverwanten zouden moeten zijn. Wat dat aangaat een groot verschil dus met de levenskunstenaar Claus. Toch hadden ze veel gemeen: beiden lieten zich inspireren door zowel de bijbel als de Griekse mythologie. Daarnaast waren beiden gefascineerd door Amerika, waar Cox bijna twintig jaar woonde als artist-in-residence. Ze hadden dezelfde vrienden: Cox was opgegroeid in een kunstminnend milieu in Amsterdam – in 1936 bijvoorbeeld maakte hij een muurschildering in het Barlaeus Gymnasium – en in de oorlog werkte hij in de illegaliteit vanuit België samen met Gerrit Kouwenaar. Maar eigenlijk wilden ze geen van beiden ergens bijhoren, zelfs niet bij de zo bij hen passende kunstenaarsgroep Cobra. Ze deden wel eens iets voor een publicatie of zo, maar bovenal gold voor allebei een: Eigen meester niemand's knecht. Ook van de dood niet.

De dood of het sterven? Hugo Claus, vóór alles een verteller, heeft naar aanleiding van het sterven een paar van zijn mooiste verzen geschreven. Het gedicht 'Broer' bijvoorbeeld; ik zal nooit vergeten hoe hij het op zijn eigen, onnavolgbare wijze voorlas. We stonden erbij en keken met hem mee: dat was het dan, daar lag hij. Dag Broer. Het verhaal over zijn eigen sterfbed deed de ronde lang voordat het zover was. 'Zo wil ik niet leven': de ontreddering waaraan hij, die zo graag de regie in handen had, ten prooi raakte, had hij al luchtigjes verwoord in zijn laatste novelle: *Een slaapwandeling* (1999). Een verteller die altijd uit zijn eigen leven geput heeft en dan opeens een vroegere geliefde niet herkent? Een dichter die zijn taal verhaspelt? Een toneelschrijver die geen raad meer weet met de ruimte en de tijd die hem zijn toegemeten? Een onverdraaglijk idee; hij liet zijn vele vrienden weten dat hij die ultieme vernedering niet zou willen ondergaan. En hij nodigde ze uit, een voor een, om samen met hem een feestelijk afscheid te vieren. Zo feestelijk ging het er toe dat sommigen van hen niet eens wisten dat het een laatste afscheid zou zijn. Hij moet zingende zijn gestorven. *Het lied heeft het eeuwige leven* schreef Lucebert. Dat geldt ook en vooral voor hen die de weg zijn kwijt geraakt in hun brein. Muziek blijft ze het langst begeleiden. De vrienden, op hun beurt, hebben hem op grandioze wijze hun laatste eer bewezen. Op de televisie konden wij de kist zien staan, als een

uitroepeten in de leegte. We hoorden de hoofse woorden die hem werden nagedragen. Rode rozen werden wit: hij ging terug naar de onschuld.

Jan Cox maakte ooit een schilderij *De dood van Socrates*, en droeg het op aan Satie. Een tevreden figuur die nadenkend in slaap gevallen lijkt met een bangige hond ernaast. In 1979, een jaar voor zijn dood, maakte hij een nieuwe versie: 'Ik heb iets willen voorstellen van deze vrije man die in gemoedsrust, glimlachend sterft,' aldus Cox. Een voorbeeldige dood? Socrates was tot het laatst toe in gesprek met zijn vrienden, maar Cox beeldde hem af in zijn eentje. Zelf had hij kort voor zijn gewelddadig sterven in zijn atelier een pijl op de grond geschilderd: Exit! Daar is het gat van de deur! De vrienden die hij nog had, waren niet meer welkom. Zij bleven verslagen achter en bezichtigden *De martelgang*. Als ik in Antwerpen de schilderijen van Jan Cox ga bezichtigen, zal ik onvermijdelijk ook aan zijn vriend Hugo Claus moeten denken. En ik zal blij zijn dat ze geleefd hebben, ieder op zijn eigen wijze. Dat ik erbij heb mogen zijn en ernaar heb kunnen kijken. En dat ze er voor hebben gezorgd dat ze voorlopig nog voort blijven leven, ieder voor zich en voor ons allemaal. Nu nog.

XIV

*Als dan het koperen keteltje vol as
Van wat ik was wordt leeggeschud
over het geduldige gras,
mijn lief, sta daar niet voor schut*

*en veeg de rimmel van je wangen.
Denk aan de vingers die deze regels schreven
in onze tijd van verlangen
en die je streelden tijdens hun leven.*

*En lach om wat ik was, onder meer
het gesnurk in de bioscoop,
de onderbroek die steeds afzakte,*

*de debiele grap en de logge loop
naar jou keer op keer
toen ik je nu warme weelde pakte.*

(Sonnetten, 1987)

Naschrift van de redactie

Op Eerste Paasdag zei kardinaal Godfried Danneels in zijn homilie:

Door zomaar uit het leven te stappen antwoordt men niet op het probleem van lijden en dood. Men loopt er in een boog omheen en omzeilt het. Omzeilen is geen heldendaad, geen voer voor frontpaginanieuws.

In een interview verschenen in *De Staatscourant* op 29 april jongstleden, deed ook aartsbisschop Wim Eijk een duit in het zakje:

Hugo Claus wordt als een soort heilige neergezet, omdat hij zelf gekozen heeft voor zijn levenseinde. (...) Uiteindelijk getuigt de zelfgekozen dood van een gebrek aan moed, van toegeven aan lijdensangst.

Tijdens de uitvaart van Hugo Claus op 29 maart jongstleden in de Antwerpse Bourlaschouwburg zei Erwin Mortier:

Het is een bittere ironie dat de man die ons uitsprak als wezens die zich nimmer volkomen kunnen beschaven, postuum nog de les wordt gespeld door lieden waarvoor hij steeds een heilzaam gebrek aan ontzag heeft vertoond: prinsen van allerlei slag, kerkvorsten, prelaten en andere dragers van schaamteloze pretentie – het slag volk dat hem al van zijn prilste jaren heeft willen kleineren.

Louter en alleen omdat de keuze van zijn levenseinde toevallig niet de hunne is, komen ze weer van onder de plaveien gekropen en spuien hun laffe gal. De eigen morele superioriteit celebreren boven het lichaam van een geliefde dode is geen heldendaad. Meneer de kardinaal: schaam je.

Uit: Roodkoper 12^e jaargang, nummer 6/7 – juni 2008